

Аналітична записка

Оподаткування доходів українців, що виїхали закордон після 24.02.2022. Пропоновані кроки

*Проект UA2008-01: Аналітична підтримка для управління державними
фінансами на основі наявних даних / Capacity Support for Evidence-based
public financial management*

Грудень, 2022

*Матеріал створено за фінансової підтримки уряду Великої Британії (UK Aid), проте
висловлені погляди не обов'язково збігаються з офіційною позицією уряду Великої Британії*

Зміст

Скорочення.....	2
1. Головне.....	3
1.1 Конфліктна чутливість	3
2. Проблема.....	4
2.1 Оцінка	4
2.2 Ризики.....	9
3. Рекомендації.....	10

Скорочення

ДПС – Державна податкова служба

ЄС – Європейський Союз

ФО – фізична особа

ПКУ – Податковий кодекс України

ПДФО – Податок на доходи фізичних осіб

DTT – Double tax treaty

CRS – Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information

EOIR – Exchange of Information on Request

ФОП – Фізична особа-підприємець

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

1. Головне

Політика Уряду щодо оподаткування доходів українців, які отримали тимчасовий прихисток за кордоном, повинна пріоритетувати довгострокові цілі: збереження довіри громадян до держави Україна, та збереження економічних зв'язків і реальних центрів життєвих інтересів громадян в Україні, задля максимізації повернення продуктивного людського капіталу в країну в період повоєнного відновлення.

В аналітичній записці розкрито основні зміни які очікують українців в країнах перебування, зокрема, таких як Німеччина, Польща, та інші, пов'язані із сплатою податків з доходів, та рекомендації щодо пом'якшення впливу від виїзду за кордон до країни перебування та повернення для збереження економічних зв'язків із Україною.

1.1 Конфліктна чутливість

Розроблена аналітична записка не має прямого впливу на динаміку військового конфлікту, оскільки не спрямована на ескалацію (чи деескалацію) насильства, створення нерівності або збільшення ризиків його продовження.

Потреба у аналізі ризиків подвійного оподаткування для українських біженців пов'язана із значною кількістю біженців за кордоном – більше 4 млн. осіб, значну частку яких складають вразливі групи, для яких необхідність декларування і сплати податків на доходи як у країні перебування, так і в Україні – подвійне оподаткування - за певних умов може спричинити негативні наслідки та ризики.

Зокрема, проаналізовано ризики створення додаткових економічних бар'єрів для окремих категорій українських біженців для повернення в Україну через ризики санкцій за ухиляння від сплати податків.

Очікується, що розроблена аналітична записка матиме позитивний вплив на процес прийняття рішень, а наведені рекомендації, в разі застосування, знизять у майбутньому ризики неповернення біженців на батьківщину, сприятимуть зниженню тіньової економіки у післявоєнний період та збалансованому розвитку регіонів України в майбутньому.

2. Проблема

Станом на 8 листопада 4,7 млн українців отримали тимчасовий прихисток в Європі (+0,5 млн за місяць).

Більшість країн за умови перебування громадян України на їх території більше 6 місяців та за наявності центру життєвих інтересів визнають громадян України податковими резидентами.

Відтак, у 2023 році ці громадяни України отримають податкові вимоги/нарахування податків на доходи, отримані ними у 2022 році, згідно чинного податкового законодавства країн перебування

Необхідність декларування і сплати податків на доходи у країні перебування, а також в Україні за певних умов може спричиняти негативні наслідки та ризики, такі як:

- додаткове фінансове навантаження на українців закордоном;
- розрив економічних зв'язків з Україною/роботодавцем
- втрати податкових надходжень до державного бюджету України

Ризик оподаткування Україною доходів, джерелом яких є інша країна перебування, може створювати для окремих категорій українських біженців додатковий бар'єр для повернення в Україну через страх санкцій від ДПС та додаткових витрат на сплату податків.

2.1 Оцінка

Подвійне оподаткування з'являється через одночасне виникнення права оподаткування джерела доходу країною-джерелом та права оподаткування резидентів країною проживання.

Країни ЄС визнають фізичну особу своїм податковим резидентом за відповідності критеріям, встановленим податковим законодавством відповідної країни. Ці критерії відрізняються, але як правило це певна кількість днів перебування в країні протягом року, постійне місце проживання, сталий притулок. Також може враховуватися центр економічних інтересів, родинні зв'язки та інші критерії.

На практиці, для більшості країн ЄС достатнім критерієм є перебування на території країни понад 183 дні протягом фіскального року, при цьому за виконання суттєвих критеріїв щодо центру життєвих інтересів резидентність може бути встановлена раніше цього строку (див. Табл.1)

Таблиця 1. Основні параметри набуття резидентності та оподаткування доходів у країнах з найбільшою кількістю біженців¹

Країна	Біженців у листопаді 2022	Критерії та умови	Ставки
Польща	1 507 000	Центр особистих чи економічних інтересів АБО проживання понад 183 дні протягом фінансового року. Нерезиденти декларують лише дохід з джерел в країні.	PLN 0-120k: 12% (- 3 600) PLN 120k+: (10 800 + 32% від суми понад 120k)
Німеччина	1 021 000	Місце проживання (навіть кімната без оплати) АБО проживання понад 183 дні ДТТ: центр життєвих інтересів, де-факто – проживання 183+ дн	від 14% (< EUR 10 347 р.а) до 42 % (> EUR 58 596)
Чехія	462 000	Постійна домівка АБО проживання понад 183 дні	15-23% (прогресивна)
Італія	173 000	Реєстрація резидентності, АБО проживання, АБО центр будь-яких інтересів понад 183 дні. Зарахування податків, сплачених з доходу в інших країнах після узгодження податкових зобов'язань, за складною формулою.	від 23% (< EUR 15 000) до 43% (> EUR 55 000)
Іспанія	154 000	Проживання понад 183 дні, АБО центр життєвих інтересів. Зарахування меншого з: податків, сплачених з доходів, отриманих закордоном результату застосування середньої ефективної ставки на відповідні доходи	від 19% (< EUR 0) до 47% (> EUR 300 000)
Британія (не країна ЄС)	145 000	Проживання понад 183 дні, або єдине житло в Британії 91 день протягом року, або робота 365 днів протягом року	До GBP 37 500: 20% GBP 37 500+: 40%

¹ <https://taxsummaries.pwc.com/>

Водночас податкове законодавство України (підпункт 14.1.213 ПКУ) встановлює наступний алгоритм визначення резидентства фізичних осіб (ФО):

- місце проживання в Україні;
- якщо ФО має також місце проживання в іноземній державі, то вона вважається резидентом, якщо місце проживання в Україні є постійним;
- якщо ФО має також постійне місце проживання в іноземній державі, то вона вважається резидентом, якщо має в Україні центр життєвих інтересів (достатньою умовою є проживання членів сім'ї в Україні, або реєстрація суб'єктом підприємницької діяльності);
- якщо постійне місце проживання або центр життєвих інтересів неможливо визначити, вона вважається резидентом, якщо перебуває в Україні не менше 183 днів;
- якщо попередні умови не дають можливості визначити резидентський статус, достатньою умовою є громадянство України.

Також достатньою підставою є самостійне визначення особою основного місця проживання на території України у передбаченому порядку.

Відтак можливою, та потенційно поширеною буде ситуація, коли і країна перебування і Україна визначатимуть особу своїм податковим резидентом.

Така ситуація адресується Статтею 4 Модельної конвенції ОЕСР² та відповідних двосторонніх угод (конвенцій) про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна відповідно до правил щодо наявності постійного житла, центру життєвих інтересів; за незастосовності цих правил – місця проживання; за проживання в обох країнах резидентство визначається за громадянством.

Ми виділили чотири основних сценарії, які визначають застосування угод про уникнення подвійного оподаткування (Double tax treaty, DTT) та фіскальні ризики.

Сценарій 1: дистанційна робота за наймом в Україні

За умови набуття податкового резидентства іншої країни такий дохід оподатковується в країні проживання (Ст. 15 DTT). Водночас зберігається обов'язок платника податків щодо сплати ПДФО, із можливістю зарахування суми сплачених податків у якості податкового кредиту в країні проживання.

У разі, якщо ставка податку на доходи країни проживання перевищує українську, це створює додаткове податкове навантаження на особу.

За умови належного зарахування податкового кредиту це не створює стимулів для припинення роботи за наймом в Україні, оскільки таке припинення не зменшує податкового навантаження на дохід працівника.

Водночас **ризики незарахування податкового кредиту країною перебування підштовхують роботодавців переводити працівників на юридичні особи/постійні представництва в країнах перебування працівників, а у разі відсутності такої можливості – підштовхують працівників до зміни роботодавця і розірвання економічних зв'язків з Україною.**

² <https://www.oecd.org/ctp/treaties/articles-model-tax-convention-2017.pdf>

Питання зарахування податкового кредиту з податків, сплачених в Україні, повноцінно постане у 2023 році. Нам не вдалося виявити публічних заяв податкових органів основних країн перебування біженців щодо оподаткування доходів від залежних особистих послуг з джерелом в Україні, відтак єдиним джерелом інформації про такі ризики є окремі повідомлення громадян, що зверталися за консультаціями у відповідні податкові органи, або вже отримали відмову у зарахуванні податкового кредиту.

Сценарій 2: Отримання доходу з джерелом в країні перебування

Такий дохід оподатковується в країні перебування. Податки, сплачені за межами України, зараховуються під час розрахунку податків та зборів в Україні за правилами, встановленими ПКУ (ст. 13.4 ПКУ). Для зарахування таких податків платник повинен отримати довідку про суму сплаченого податку в країні перебування, а також про базу та/або об'єкт оподаткування. Зазначена довідка підлягає легалізації.

Враховуючи прогресивну ставку податку на доходи в більшості країн перебування, можна очікувати виникнення податкових зобов'язань з урахуванням заліку податкового кредиту. Так, за нашими розрахунками, згідно чинного податкового законодавства Польщі та Німеччини, ефективна ставка податку на доходи менше 18% застосовна до доходів, еквівалентних близько 3 700 дол США.

Водночас згідно результатів дослідження Міграційної платформи EWL та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету³, середній чистий дохід працюючих біженців у Польщі становить 541 євро, у Німеччині – 1467 євро.

Сценарій 3: особисті незалежні послуги, професійна діяльність

Оподатковуються в Україні лише якщо там є доступна постійна база для цієї діяльності, в іншому разі – в країні проживання (Ст. 14 DTT).

Єдиний податок, який сплачують фізичні особи підприємці в Україні, не підлягає нормам угод про уникнення подвійного оподаткування та є за своєю суттю податковою системою, призначеною для підтримки самозайнятих громадян всередині країни. Відтак країни перебування можуть оподатковувати усі доходи ФОП незалежно від їх походження, що спонукає підприємців реєструвати свою підприємницьку діяльність в країні перебування, незважаючи на, переважно, вищі ставки оподаткування таких доходів (наприклад JDG в Польщі за ставкою 8,5-12% (із зменшенням бази оподаткування на окремі видатки).

Сценарій 4: Пасивний дохід (нерухоме майно, інвестиції)

Доходи, що одержуються резидентом країни перебування від нерухомого майна, яке міститься в Україні, може оподатковуватися в Україні (Ст. 6 DTT)

Процедура взаємного узгодження.

Угоди про уникнення подвійного оподаткування (Стаття 26 Угоди з Польщею, Стаття 25 Угоди з Німеччиною, Стаття Модельної конвенції ОЕСР) передбачають право особи, яка вважає, що дії однієї або обох договірних держав призводять до подвійного оподаткування, подати свій випадок до компетентного органу Договірної Держави, резидентом якої вона є.

³ https://cc.info.pl/konferencja/assets/img/EWL_RAPORT_POLSKA_NIEMCY_POL_FINAL.pdf

Пункт 2 цієї статті встановлює, що "Якщо компетентний орган вважатиме заперечення обґрунтованим і якщо він сам не в змозі забезпечити задовільного рішення, то він намагатиметься вирішити випадок за взаємною згодою з компетентним органом другої Договірної Держави з метою уникнення оподаткування, невідповідного Угоді. Будь-яка досягнута домовленість повинна виконуватись незалежно від будь-яких обмежень часу, передбачених внутрішнім законодавством Договірних Держав."

Однак на практиці така стратегія буде обтяжливою для більшості біженців через брак інформації та правової підтримки, та не гарантує вирішення спору на користь особи.

Обмін фінансовою інформацією

Оподаткування країнами перебування біженців їх доходів, джерелом яких є Україна, можливе лише за отримання інформації про відповідні доходи. 19 серпня Україна приєдналася до багатосторонньої угоди про автоматичний обмін фінансовою інформацією.

На розгляді Верховної Ради перебуває проєкт Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки", який був прийнятий за основу 16.11.2022⁴.

Законопроєкт №8131 передбачає впровадження двох міжнародних стандартів обміну фінансовою інформацією для податкових цілей:

- CRS (Common Standard on Reporting and Due Diligence for Financial Account Information) — Загальний стандарт звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки.
- EOIR (Exchange of Information on Request (EOIR) Standard) — Стандарт з обміну інформацією на запит, який передбачає передачу даних про іноземців та іноземні компанії, які працюють в Україні та мають тут рахунки, та отримання ДПС фінансових даних українців за кордоном.

На сьогодні громадянам України за кордоном бракує інформації щодо того, як на практиці буде виконувати цю угоду Україна, зокрема – коли почне діяти угода та норми законопроєкту у разі його ухвалення, чи надаватиметься, і в якому режимі, інформація про осіб, яких українська ДПС вважає податковими резидентами, та які наслідки матиме для обслуговування банківськими установами в Україні та за кордоном.

⁴ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40674>

Рис.1 Основні поведінкові сценарії українських біженців за кордоном на прикладі Польщі

2.2 Ризики

1. Мінімізація громадянами економічних зв'язків з Україною через однозначність набуття податкового резидентства в країні перебування у поєднанні з імовірністю додаткового оподаткування доходів, джерелом яких є країна перебування та невизначеності щодо зарахування сплачених закордоном податків Україною. Останні доступні на сьогодні опитування вказують на сталість частки громадян, що планують повернутися в Україну у 2023 році, або по закінченню війни.
2. Відмова бізнесу та громадян від трудових відносин в Україні для уникнення подвійного оподаткування (переведення на іноземну юрисдикцію, аутстафінг, зміна роботодавця).
3. Можливі нормативні колізії, зокрема через недотримання зобов'язань щодо подання декларації ДПС при виїзді на проживання закордон, неможливість ведення діяльності фізичної особи-підприємця нерезидентом.

3. Рекомендації

На наш погляд, політика уряду щодо оподаткування доходів українців, які отримали тимчасовий прихисток закордоном, повинна пріоритетувати довгострокові цілі: збереження довіри громадян до держави Україна, та збереження економічних зв'язків і реальних центрів життєвих інтересів громадян в Україні, задля максимізації повернення продуктивного людського капіталу в країну в період повоєнного відновлення.

Відтак рекомендуємо:

1. Відверто та однозначно комунікувати українцям закордоном політику уряду щодо оподаткування доходів громадян, зокрема про те, що уряд не укладатиме окремі угоди щодо оподаткування доходів біженців, які проживають в країнах ЄС, Британії та Туреччині (найбільші за чисельністю біженців країни), та не прагнути забезпечити особливих умов оподаткування, з огляду на існуючі зовнішньополітичні та договірні обмеження.
2. Звернутися із запитом до податкових органів країн перебування українських біженців щодо політики цих країн по оподаткуванню доходів від залежних особистих послуг з джерелом в Україні і наголосити на важливості дотримання відповідних норм двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування.
3. Роз'яснити практичні наслідки такої політики для особистих фінансових рішень українців, що тимчасово перебувають закордоном та максимально полегшити ці рішення та практичні кроки:
 - 3.1 підготувати і забезпечити максимальне поширення для українців закордоном офіційних роз'яснень і доступних інструкцій від ДПС щодо:
 - дотримання податкового законодавства країн перебування, з урахуванням місцевого податкового законодавства, угод про уникнення подвійного оподаткування (ДТТ) та усталених практик;
 - обґрунтування наявності центру життєвих інтересів в Україні податковим органам країн перебування, залежно від сценаріїв, в ході узгодження податкових зобов'язань (місце та джерела отримання доходів, наявність житла, місце навчання дітей, проживання партнера/батьків);
 - (не)оподаткування в Україні доходів з джерелом у країнах перебування – соціальної допомоги, трудових та підприємницьких доходів;
 - важливості сплати податків в Україні із доходів, отриманих в країні перебування (за умови більшої ставки в Україні) для підтримки фінансової стійкості України.
 - 3.2 для таких роз'яснень та інструкцій слід використати приклади для 5-7 країн, що прийняли найбільше українських біженців (див. Таблицю 1), надати загальну інформацію за основними можливими сценаріями про умовами набуття резиденства, орієнтовні ставки оподаткування доходів, рекомендувати звертатися за детальними роз'ясненнями до податкових органів відповідних країн.